

Δ΄.

28 Μαρτίου 1905

Οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ διενεργήσαντες τὴν μεταπολίτευσιν τοῦ Σεπτεμβρίου, δὲν ἐστεροῦντο φιλοπατρίας, ἀλλ' ἔλειπεν ἀπὸ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ἡ γνῶσις τῶν πραγμάτων, ἡ κατανόησις τῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ οὗ ἤξιον νὰ βουλευῶνται καὶ νὰ πολιτεύωνται. Τὸ ἐλευθέρως ὅσον καὶ κοινωφελῶς πολιτεύεσθαι προϋποθέτει καὶ τὴν προσήκουσαν πολιτικὴν ἀνατροφὴν τοῦ τε λαοῦ καὶ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ, πρωτίστως ἀνεξαρτησίαν χαρακτῆρος, ἠθός, τῶν τελευταίων τούτων. Ἄλλ' ὥς μὴ ὄφειλε, τὰ κατὰ τὴν ἑλληνικὴν πολιτείαν ἦσαν ἀσυμβίβαστα πρὸς τὸ πολίτευμα, ὃ περ ἐχορηγήθη αὐτῇ. Ὁ ἑλληνικὸς λαός, μόλις τυχὼν ἐλευθερίας, κατόπιν μακρᾶς δουλείας, πένις ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐστερημένος πάσης εὐμαρείας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη τὴν ἐλαχίστην ἀντίληψιν πολιτικῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων. Ἡ παιδείσις αὐτοῦ ἦτο τῷ καιρῷ ἐκείνῳ στοιχειωδесτάτη, ἠγγόει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν σημασίαν τῆς ψήφου, ἐψήφισε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πρόσωπον, ἀμεριμνῶν περὶ τοῦ ἀποτελέσματος. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ψηφοφορία καὶ ἐν τοῖς πλείστοις τῶν μεγάλων κοινωνικῶν κέντρων διεξήγετο διὰ τῆς στρατιωτικῆς βίας, διὰ τῆς πολιτικῆς δολιότητος, διὰ τοῦ ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ, διὰ τῆς κα λ π ο ν ο θ ε ὑ σ ε ω ς. Διὰ τοιούτων μέσων ἐδημοουργεῖτο ἡ βουλευτικὴ πλειονοψηφία, ἧς προΐστατο οἱ χθῆς καὶ πρόην Σ υ ν τ α γ μ α τ ι κ ο ῖ, τοῦ βασιλέως Ὀθωνος μὴ δυνάστευμένου ἐπὶ τῷ τοιούτῳ ἐκφραλισμῷ τοῦ πολιτεύματος. Τὸ περιζήτητον Σύνταγμα κατέστη ὄργανον κυβερνητικῆς ἐπικρατήσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πολιτικῆς ομάδος, ἧτις ἐπιλοφορεῖτο συνήθως μὲ ξένον ὄνομα, γ α λ λ ι κ ὸ ν κ ὀ μ μ α, ἀ γ γ λ ι κ ὸ ν, ρ ω σ σ ι κ ὸ ν· οὐδέποτε ἔθνικόν. Οἱ ἄνδρες τῆς Ἐπαναστάσεως, οἱ ὑπηρετήσαντες τὴν πατρίδα μετὰ τισαύτης ἀφοσιώσεως καὶ πίστεως κατὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα, μετεβλήθησαν εἰς χυδαίους πολιτικοὺς κομματάρχας καὶ ἐκμεταλλευτὰς κατὰ τὴν συνταγματικὴν ταύτην περίοδον τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος. Τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῶν περιορίζετο ἤδη εἰς τὴν ἐπικράτησιν κομματικῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἢ προσωπικῶν συμφερόντων. Αἱ μεγάλαι ἐθνικαὶ βλέψεις καὶ ἰδέαι ἐτίθεντο ἐν ἴπτονι μοίρῳ. Περὶ

διοργανώσεως τοῦ κράτους, καθισταμένου κέντρου καὶ πυρῆνος πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἰδέας, οὐδεμία ὑπῆρχε σαφῆς γνώμη.

Δύναται τις νὰ εἴνε ἀκατάβλητος ἦρος κατὰ ψυχὴν καὶ χαρακτῆρα ἐν πολέμῳ, ἀλλὰ πολλάκις ἐν εἰρήνῃ δύναται νὰ καταστῆ κατώτερος τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ ἰσχύος. Τοῦτο ἀπεδεικνύετο καθ' ἑκάστην κατὰ τὴν διαρροεύσασαν συνταγματικὴν περίοδον, ἐπὶ εἰκοσαετίαν περίπου, τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωῆος. Οἱ ἀγωνισταὶ τῆς Ἐπαναστάσεως κατεδείχθησαν ἀνίκανοὶ ὄργανοι καὶ διαχειρισταὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ λαϊκὴ πρόοδος καὶ εὐημερία διετέλει στάσιμος· καὶ τοῦτο διὰ τὸν λόγον, ὅτι αἱ κυβερνήσεις ἀπερροφῶντο ὑπὸ τοῦ ἐνοστικτοῦ τῆς αὐτοσυντηρησίας. Ἐμφύλιος κομματικὸς πόλεμος, διεξαγόμενος ἐν τοῖς κόλποις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐξαντλῶν αὐτὸν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, ἐν ᾧ ἐπρωτοστάτων αὐταὶ αἱ κυβερνήσεις, ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς οἰανδήποτε κυβέρνησιν, ὅσον αὕτη καὶ ἂν ἐνεφορεῖτο ἀγαθῶν προθέσεων, νὰ θέτῃ τὰς βάσεις εὐνόμου διοικήσεως. Τοιαύτη μονοουχὶ δὲν ὑφίστατο ἐν Ἑλλάδι.

Τὰ πολιτικὰ κόμματα κατέστησαν πολιτικὰ καπετανᾶτα. Ἐπὶ τῆς δευτέρας συνταγματικῆς βασιλείας ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Φίνλαιῦ, εἰς τῶν ὀξυνουσιᾶτων μελετητῶν τοῦ συγχρόνου Ἑλληνισμοῦ, ἔγραφεν εἰς τοὺς «Καιροὺς» τοῦ Λονδίνου τὴν ἐπομένην ἀκριβῆ, ὅσον καὶ θλιβερὰν εἰκόνα τοῦ ἐν Ἑλλάδι κοινοβουλευτικοῦ βίου. «Τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἔλεγεν ὁ ὀξύχολος συγγραφεὺς, τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος ἔχουσι πολλὴν τὴν ὁμοιότητα πρὸς τὰ στρατιωτικὰ καπετανᾶτα τῶν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως χρόνων. Ἡ κυβέρνησις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους θεωρεῖται ἄρματωλίκι, πρὸς κατάληψιν τοῦ ὁποίου νυχθημερὸν ἐργάζονται καὶ συνώμοτοῦσιν οἱ πολιτικοὶ καπεταναῖοι. Ἐν ὅσῳ μὲν κατέχουσιν αὐτό, δηλαδὴ εὐρίσκονται ἐν τῇ ἐξουσίᾳ, μεριμνῶντες περὶ τοῦ σιτισμοῦ τῶν παλληκαρίων τοῦ κόμματος ἐκ τοῦ ταμείου τοῦ Προϊπολαγισμοῦ, τὰ πάντα ἔχουσι καλῶς, ὁ τόπος εὐημερεῖ. Ἄλλ' ὅταν πέσωσιν ἐκ τῆς ἐξουσίας, ὅταν ἀφαιρεθῇ ἀπ' αὐτῶν τὸ ἄρματωλίκι διὰ τινος στάσεως, διὰ τινος ἐκβιασμοῦ, διὰ τινος στρατιωτικῆς συνωμοσίας, τότε καθίστανται πάλιν ἐχθροὶ τῆς ἐξουσίας, τῆς τάξεως, μέχρις οὔ ἐπανακτῆσονται τὸ πολυφίλητον ἄρματωλίκι».

Ἡ εἰκὼν αὕτη τοῦ Φίνλαιῦ ἐλήφθη ἐκ τοῦ φυσικοῦ. Ἀπὸ ἐξηκουταετίας ἤδη ἡ Ἑλλὰς παρουσιάζει τὸ ἐκπληκτικὸν τοῦτο φαινόμενον πο-

λιτικοῦ ἀλληλοσπαραγμοῦ, ἐλλείπει τάξεως καὶ δικαιοσύνης. Ὑφ' οὓς ἄλλοι πολίτευται, δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ διοίκησις. Διότι διοικήσεις μεροληπτικὴ εἶνε ἄρνησις διοικήσεως. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς πᾶν ὅτι πράττει, τὸ πράττει ὁρμεμφύτως. Ἡ διοίκησις εἰς οὐδὲν συντελεῖ· παρακωλύει μᾶλλον, δεσμεύει ἢ ἐνισχύει.

Εἰς τὴν ἔκτροπον ταύτην ἐφαρμογὴν τοῦ πολιτεύματος συνετέλει δυστυχῶς καὶ ὁ Ὀθων. Μὴ δυνάμενος νὰ τὸ καταργήσῃ, τὸ ἐξηντέλιξε. Δὲν φέρουσι τὴν ἱστορικὴν ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ εὐθύνην μόνοι οἱ πολιτικοὶ κομματάρχαι, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Ποῖον τὸ ὄφελος, ἀφοῦ ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτεύματος δὲν θὰ ἐξημίει μόνον τὰ κόμματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν τόπον; Τίνος λόγου ἕνεκα δὲν εἰργάζετο εἰλικρινέστερον διὰ νὰ περισωθῇ ὅτι ἦτο δυνατόν; Θὰ εἰσῆρχετο ἴσως ὁ τόπος εἰς στάδιον δρόσεως καὶ προόδου γενναιοτέρας. Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἀπέτισε σκληρῶς, μείνας στάσιμος, τὴν ἐσφαλμένην πολιτικὴν ἀντίληψιν τοῦ βασιλέως καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ἀνδρῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ βασιλεὺς Ὀθων ἀπέτισε σκληρότερον τὴν πλάνην του. Δὲν ἠθέλησεν, εἰλικρινῶς συνεργαζόμενος μετὰ τῶν ψευδοσυνταγματικῶν, νὰ βελτιώσῃ ὅσον ἦτο δυνατόν τὴν ἔκτροπον κατάστασιν. Πόλεμος ἐμφύλιος μεταξὺ βασιλέως καὶ κομμάτων, πόλεμος ἐμφύλιος τῶν κομμάτων πρὸς ἄλληλα.

Τοιαύτη ἡ εἰκὼν τῆς πολιτικῆς Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ὀθωνος. Τὰ ἀποτελέσματα γνωστά. Ἐσωτερικαὶ στάσεις τῶν κυπεταναίων καὶ τῶν κοτσαμπασίδων. Ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀκατανόητος, ἄνευ στρατιωτικῆς προπαρασκευῆς, συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν Ἀνατολικὸν πόλεμον, οἷον εἰ κήρυγμα πολέμου κατὰ τῶν προστατίδων Δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, διεθνῆς στρατιωτικῆς κατοχῆ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἐκ τίνων αἰτίων προήλθον πάντα τὰ δεινὰ; Ἐκ τῆς ἐλλείψεως σοβαρᾶς, μονίμου, ἐνιαίας κυβερνήσεως. Ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τούτου ἢ ἐκείνου τῶν κομμάτων, εἰς τὴν ἰσχὺν τῶν ὁποίων ἠναγκάζετο νὰ ὑπόχωρῇ ὁ βασιλεὺς, κομμάτων ἐχόντων ξενικὸν καὶ οὐχὶ ἐθνικὸν ὄνομα, κυβερνήσεις πραγματικὴ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καθ' ἑκάστης τὸς κρίσιμοις περιστάσεις, καὶ δὴ κατὰ τὴν περίστασιν ἐκείνην τοῦ Ἀνατολικοῦ πολέμου. Δὲν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι κυβερνήσις. Ἡ ὀλιγαρχία δὲν ἠδύνατο ν' ἀνεχθῇ τὸ τοιοῦτον. Ὁ βασιλεὺς Ὀθων δὲν εἶχε τὴν ἰκανότητα καὶ τὴν δύναμιν νὰ ἐπιβληθῇ. Διότι ὁ στρατὸς ὑπήκουεν εἰς

τὰ κόμματα μᾶλλον ἢ εἰς τὸν βασιλέα. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τὸ ἑλληρικὸν κράτος ἐφείλκε τὴν δυσμέγεια τῆς δημοσίας εὐρωπαϊκῆς γνώμης. ἤρξατο κηρυττόμενον τὸ φοβερὸν δόγμα. — «Ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπέτυχεν ὡς κράτος». Εἰς τὴν κρίσιν ταύτην συνετέλεσε τὸ μὲν ἢ πολιτικὴ ἀδεξιότης τοῦ Ὀθωνος, τὸ δὲ ἢ ἐξαχρείωσις τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος εἰς ὀλιγαρχικόν.

Ὁ ἀτυχὴς βασιλεὺς, ὅστις ἂν ἐκέκτητο στρατιωτικὴν ἱκανότητα καὶ ἐνέργειαν, θὰ ἠδύνατο ἴσως, ἔστω καὶ διὰ τῆς βίας, νὰ ἐπιβληθῆ καὶ νὰ κατωχύσῃ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν καπετανάτων, τῶν ἀμφοβητούντων τὰ ράκη τῆς ἐξουσίας, ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατέπιπτεν ἐν τῇ συνειδήσει τῶν κομμάτων. Ἐτι δὲ μᾶλλον συνετέλει εἰς τοῦτο ἢ δεδηλωμένη αὐτοῦ ἀντισυνταγματικὴ πολιτικὴ, καθισταμένη προσωπικὴ ὁσημέραι ἄνευ τινὸς πρακτικοῦ σκοποῦ.

Ἄλλ' ἢ ὀλιγαρχικὴ ἰδέα, ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς συνταγματικῆς, ἐθροίμβευεν. Ἡ Γερουσία, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν λευάνων τοῦ παλαιοῦ κοτσαμπασισμοῦ, κατεξαρτίστατο κατὰ τῶν ἀντικοινοβουλευτικῶν ῥοπῶν τοῦ Ὀθωνος· ὁ στρατός, ὑφιστάμενος εἰς ἐπιρροὴν τῶν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχικῶν, ἤρξατο ζοιηρῶς ἀναμιγνυόμενος εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα. Ἐργράφη τότε καὶ διευτυμπαρίσθη ἀσύνηθες, ὅσον καὶ ἀνόσιον δόγμα, — ὁ στρατιώτης εἶνε καὶ πολίτης· τὸ καθῆκόν του δὲν περιορίζεται μόνον ἐν τῷ στρατῶνι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐνεργῷ πολιτικῇ! . . .

Πῶς νὰ μὴ διαφθαρῆ καὶ νὰ μὴ παρεκτραπῆ εὐθέξαπτος στρατιωτικὴ νεότης, ἀποτελουμένη κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῶν υἱῶν καὶ τῶν συγγενῶν τῶν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ τῇ Βουλῇ ὀλιγαρχικῶν;

Ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων διδαγμάτων ὑπῆρξεν ἡ στρατιωτικὴ κατὰ τοῦ Ὀθωνος ἐξέγερσις ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἀλλαγῶν τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Τελευταία πασῶν ὑπῆρξεν ἡ στρατιωτικὴ καὶ ὀλιγαρχικὴ ἐπανάστασις ἐν Ἀθήναις. Οὔτε εἴκοσιν ἔτη εἶχον παρέλθῃ ἀπὸ τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ Σεπτεμβρίου.

Τὰ δευρὰ τῆς Ἑλλάδος εἶχον παύσῃ. Ὁ βασιλεὺς Ὀθων ἀπεδιώκετο ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους. Ἐν ὀνόματι τῆς μεγαλειότητος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐγκαθίστατο εὐθὺς πανίσχυρος ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχικὴ κυβέρνησις, προσκαλέσασα αὐτὸν νὰ ἐκλέξῃ ἀντιπροσώπους. Οὕτω κατηρτίσθη ἡ Ἐθροσυνέλευσις τοῦ 1862.

Ε΄.

1 Νοεμβρίου 1905

Ἡ κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1862 ἐπελθοῦσα πολιτικὴ μεταβολὴ κατὰ τὸ φαινόμενον μὲν ἐτελέσθη ὑπὲρ τῶν ἐλευθέρων πολιτικῶν θεσμῶν, πράγματι δ' ἀπέβλεπε πρὸς κορεσμόν τῆς ἀρχολιπαρίας τῶν κατ' αὐτὴν πρωτοστατησάντων. Οὐδεμίαν κεντρικὴν, δημοουργικὴν ἰδέαν καθωδήγει τοὺς πλείστους ἐξ αὐτῶν ἐν τῇ κατὰ τοῦ βασιλέως Ὀθωνος ἐξεργεσει καὶ τῇ ἀποπομπῇ αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος, ἣν τοσοῦτον ἠγάπησεν καὶ ὑπὲρ ἧς εὐργάσθη μετὰ πάσης ἀφοσιώσεως καὶ εἰλικρινείας. Ἡ κυριότης τῶν ἀφορμῶν ὑπῆρξεν ἡ κομματικὴ φιλαυτία, ἡ διὰ παντὸς τρόπου, θεμιτοῦ καὶ ἀθέμιτου, κατάληψις τῆς ἐξουσίας. Πρὸς τοῦτο οἱ πρωταγωνιστὰὶ τῆς ἐπανάστασεως δὲν ἐδίωκον τὴν προβῶσιν καὶ μέχρι τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως. Σημειωτέον δ' ἔτι οὐκ ὀλίγοι ἐκ τούτων μέχρι πρὸ ὀλίγου χρόνου εἶχον ἐξυπηρετήσῃ μετὰ ζήλου καὶ ἐπὶ ζημίαι τῶν κοινῶν τὸ ὑφιστάμενον πολιτικὸν σύστημα, ἢ καὶ πολλοὺς εὐηργετήθησαν παρὰ τοῦ ἐκδιωχθέντος βασιλέως. Ἐν διαστήματι ὀλίγου χρόνου μετεβλήθησαν ἀπὸ θεραπεύοντων εἰς κατηγοροῦς, μὴ ἀναμετρήσαντες, ἐν τῇ σπουδαρικῇ αὐτῶν πλεονεξίᾳ, τὰ δεινὰ, ἅτινα ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ χώρα, ἣτις τοσάκις ἐταλαιπωρήθη ἐκ τῶν δεινῶν τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν στάσεων, μόλις δ' ἤρξατο ν' ἀποκαθίσταται ἐν αὐτῇ εὐνομία καὶ τάξις.

Πρὸς κατανόησιν τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς πολιτικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες προὐκάλεσαν τὴν μεταβολὴν τοῦ Ὀκτωβρίου καὶ παρέσυραν εἰς τὰ ὀλιγαρχικὰ αὐτῶν δίκτυα τὸν εὐδέξαπτον, ὅσον καὶ πολιτικῶς ἀμόρφωτον ἑλληνικὸν λαόν, ἀρκεῖ τὸ ἐπόμενον πρὸς αὐτὸν κυβερνητικὸν ἔγγραφο, δι' οὗ ἐδικαιολογεῖτο ἡ τελεσθεῖσα μεταβολή :

« Σύστημα πολιτικῆς, ταπεινοῦν τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐπάγον δὲ τὴν κατὰπτωσιν τῶν ἠθῶν, σύστημα κυβερνήσεως, ἀθετήσαν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς ἐπικρατείας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν αἴσθημα, εἶπετο νὰ διεγείρῃ κατ' ἑαυτοῦ τὰς πεποιθήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ ὠδήγησιν αὐτὸ εἰς ἐπανάστασιν. Διὰ τοῦτο πρὸ μικροῦ πλείοι ἐπαρχῆαι ἐπεχείρησαν τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, καὶ ἤδη πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἐπαρχῆαι τοῦ κράτους, ἐγερθεῖσαι κατέλυσαν τὰς ὑφισταμένας ἀρχάς· ὑποστηροχθεῖ-

σαι δὲ ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ γενναίου στρατοῦ, κατέστησαν τοπικὰς διοικήσεις. Ἡ αὐτὴ ἀνάγκη καὶ ὁ αὐτὸς πόθος ἤγειρε κατὰ τὴν νύκτα τῆς χθὲς πρὸς τὴν σήμερον καὶ τὸν λαὸν τῆς πρωτεοῦσης, ὅστις ἐφάρμιλλος κατὰ τὸν πατριωτισμὸν πρὸς τὸν λαὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεζήτησε τὴν κατάλυσιν τῆς καθεστῶσης τάξεως· ὁ δὲ στρατός, πιστὸς θεματοφύλαξ τῆς πρὸς πίστωσιν τῶν ὄρκων καὶ κύρωσιν τῶν νόμων ἀποτεθειμένης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ ἔθνους παρακαταθήκης, ἄξιος τοῦ ὀνόματος ἑλληνικοῦ στρατοῦ, τὸ ὅποιον κοσμεῖ αὐτόν, ὑπεστήριξε τὴν ἐπιχείρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ οὕτω, τῇ κοινῇ αὐτοῦ συμπράξει, κατελύθη ἡ καθεστῶσα τάξις, κηρυχθέντος ἐκπιώτου τοῦ θρόνου τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἐπ' αὐτοῦ καθημένου, καταργηθέντων καὶ τῶν πρὸς τὴν ἀντιβασιλείαν δικαιωμάτων τῆς συζύγου αὐτοῦ....»

Τὸ θλιβερότερον ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ εἶνε, ὅτι ἐπρωτοστάτησεν ἐν αὐτῇ ἡ ξενικὴ πολιτικὴ. Ὁ βασιλεὺς Ὀθων ἀπὸ μακροῦ ἤδη χρόνου διετέλει ὑπὸ δυσμένειαν ἐν Ἀγγλίᾳ. Ὁ παρτοδύναμος κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ὑπουργὸς Πάλμερστον ἦτο κεκηρυγμένος ἐχθρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἡ ἐχθρα δ' αὕτη ἔτι μᾶλλον ἐπεξετάθη ἕνεκα τῆς μετὰ τὴν ἀρξαμένην ἀποκατάστασιν τῆς ἰταλικῆς ἐνότητος ζωηρότερον ἐκδηλωθείσης ἐθνικῆς πολιτικῆς τοῦ Ὀθωνος. Ἢδη ἦτο γνωστόν, ὅτι οὗτος διετέλει εἰς συνεννοήσεις μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κόμματος τῆς ἐνεργείας, ἀποστείλας ἐπὶ τούτῳ ἐμπεισιτευμένα πρόσωπα πρὸς τὸν ὑπουργὸν Οὐρβανὸν Ριττάτζην καὶ πρὸς τὸν στρατιωτικὸν ἡγέτην τῆς ἰταλικῆς ἐπαναστάσεως, τὸν Γαριβάλδην. Ἐμελετᾶτο ἡ ἐξέγευσις τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν. Ἰταλὸς βουλευτὴς, ἀνήκων εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν μερίδα, ἐβεβαίον ἐν τῇ ἰταλικῇ Βουλῇ, ὅτι τὴν μὲν Γαλιίαν θὰ καταλάβωσιν οἱ Ἰταλοί, τὴν δὲ Κωνσταντινούπολιν οἱ Ἕλληνας. Δὲν ἐθωροεῖτο τοῦτο ἀλίθανον καὶ ὑπερβολικὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ. Δάβωμεν ὑπ' ὄψει, ὅτι τὰ μετὰ τὴν μεγάλην ρωσσοτουρκικὴν σύγκρουσιν τοῦ 1877 τελεσθέντα διὰ τῆς Συνθήκης τοῦ Βερολίνου, δηλαδή ἡ δημιουργία νέων ἀνεξαρτήτων κρατῶν, ὧν τὰ συμφέροντα ἀντέκειντο πρὸς τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ προΐδῃ καὶ νὰ φαντασθῇ ἐν ἔτει 1862. Ἀπὸ τριακονταετίας ἤδη ἡ Ἑλλὰς ἦτο τὸ μόνον κράτος ἐν τῇ Χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου, τὸ ὅποιον ἠδύνατο ν' ἀξιῶσθαι τίτλους διαδοχῆς ἐπὶ τοῦ ὁσημέραι φθίνοντος ὀθωμανικοῦ κράτους. Ἕλληνας καὶ μὴ ἀπέβλεπον πρὸς τὰς Ἀθήνας. Καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος,

ἐμπεφορημένος τῶν ἰδεῶν τούτων, μόλις ἐγκατασταθείσης ποιᾶς τινος τάξεως καὶ πολιτικῆς εὐκοσμίας ἐν τῷ ἀριστουστάτῳ κράτει, κυριώτατον ἔσχε μέλημα τὴν θεραπείαν τῆς μεγάλης ἑλληνικῆς Ἰδέας, τὴν μεταφορᾶν τῆς πρωτευούσης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Τὰ θλιβερὰ γεγονότα τῆς κατὰ τὸν Ἀνατολικὸν πόλεμον πολιτικῆς δὲν τὸν ἀπειθάρουναν τοῦναντίον ἔκτοτε κατέβαλλε μείζονα δραστηριότητα πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ ἐθνικοῦ προγράμματος, πρὸς συνένωσιν τῶν ἐλευθέρων καὶ τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων ἐν ἐνιαίῳ ἐλευθέρῳ κράτει.

Δὲν ἠδύνατο νὰ σκεφθῆ ἢ νὰ πράξῃ ἄλλως. Ἡ μεγάλη Ἰδέα ἦτο τὸ ἐθνικὸν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρόγραμμα· ἡ δὲ ἐπιτυχία τῆς ἰταλικῆς παλιγγενεσίας καὶ ἐνότητος ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυε τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἐπιδίωξιν τῆς ἑλληνικῆς ἐνότητος.

Ἄλλως ὅμως ἔδοξε τῇ ἀγγλικῇ πολιτικῇ. Ἡ ἀκεραιότης τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους ἦτο τὸ κρατοῦν δόγμα ἐν τοῖς εὐρωπαϊκαῖς ἀνακτοβουλίαις. Διαπρυσιώτατος δὲ κῆρυξ τοῦ δόγματος τούτου ἦτο τὸ βρετανικὸν ἀνακτοβούλιον. Ἐπὶ τῇ πληροφορίᾳ, ὅτι ὁ Ὄθων, ἐν συνεννοήσει μετὰ τοῦ ἐν Ἰταλίᾳ κόμματος τῆς ἐνεργείας διατελῶν, προπαρεσκευάζεν ἐξέγερσιν ἐν τισιν ἑλληνικοῖς τμήμασι τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἐσκέφθη τίνι τρόπῳ ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ τὴν τιαύτην πολιτικὴν ἐνέργειαν. Πρὸς τοῦτο δ' ὁ Πάλμερστον ὑπεσχέθη εἰς τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος τὴν προσάρτησιν τῶν Ἰονίων Νήσων, ὧν ἡ ἀντιπροσωπεία πλέον ἢ ἅπαξ ἐκῆρυξε τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἄλλ' ἐνόει ὁ Ἄγγλος ὑπουργός, ὅτι ἔσφειλεν ὁ Ὄθων ν' ἀπόσχη ἐν τῷ μέλλοντι «ἀπὸ πάσης ἐνεργείας καὶ ἀπὸ πάσης ἐπιθέσεως κατὰ τῆς γείτονος ἐπικρατείας, εἴτε φανερά, εἴτε μυστικά!»

Ὁ Ὄθων ἀπέκρουσε τὴν ἐπονείδιστον ταύτην πρότασιν. Ἀντὶ πινακίου φακῆς ἀπηξίου νὰ καταδικάσῃ εἰς δουλείαν μέγα μέρος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἦτο ἐθνικὴ ἡ σκέψις τοῦ αὐτοῦ. Διετέλουν μὲν καὶ αἱ Ἰόνιοι Νῆσοι ὑπὸ ξενικὴν κυριαρχίαν· ἀλλ' ἡ κυριαρχία ἦτο εὐρωπαϊκῆ· οὐδεμία δὲ ἀμφιβολία, ὅτι ἠθέλεν ἐπιτευχθῆ μετὰ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον ἡ ποθητὴ ἔνωσις.

Ἡ ἀρνήσις τοῦ Ὄθωνος ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγγλικὴν μῆνιν, οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας, ἔκτακτον ἔχων ἀποστολήν, Ἄγγλος διπλωμάτης, ὁ Ἐλλιοτ, τῇ 1 Μαρτίου 1862. Ἠξίωσε δ' αἰθίς παρὰ τοῦ Ὄθωνος, ὅπως οὕτως καταπαύσῃ πᾶσαν

ἐπαναστατικὴν ἐνέργειαν ἐν τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ἀπεκρίθη ὁ Ὀθων: « Δὲν γίνομαι προδότης τοῦ ἔθνους μου, προκρίνω τὴν ἀπώλειαν τοῦ στέμματός μου... » Μετ' ὀλίγον, μηνὶ Αὐγούστου τοῦ 1862, ὁ τότε διευθύνων τὴν ἀγγλικὴν πρεσβείαν ἐν Ἀθήναις παρηγγέλλετο ὑπὸ τοῦ βρετανικοῦ ἀνακτοβουλίου νὰ καταδείξῃ τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει « τὰ σπουδαῖα ἐπακόλουθα, ἵτινα ἐνδέχεται νὰ προκύψωσιν ἐκ πάσης ἐπιθέσεως τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας ». « Γνωστοποιήσον, προσθέτει ὁ Ρώσσελ, ἔξαιρέτως τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος, ὅτι πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας θέλει φέρῃ ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου τὴν ἐκθρόνισιν καὶ τὴν καθάρσιν αὐτοῦ. Πᾶν δὲ κίνημα κατὰ τὰς Ἰονίους Νήσους, βοήθουμιον ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, θέλει ἐκθέσῃ τὴν κυβέρνησιν ταύτην εἰς τὸν κίνδυνον νὰ ζητηθῇ παρ' αὐτῆς ἀσθηρὸς λόγος ὑπὸ τῆς Μεγάλης Βρετανίας ». Μεταγενεστέρως δ' ὁ αὐτὸς πρέσβυς δι' ἐγγράφου τῆς 20ῆς Αὐγούστου τοῦ 1862 διεβίβασε τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει διακοίνωσιν, καθ' ἣν τὸ ἀγγλικὸν ἀνακτοβούλιον κατεῖχεν ἐγγράφους ἀποδείξεις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ Ὀθωνος καὶ ὅτι « καθῆκον αὐτῆς θεωρεῖ ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις διὰ τελευταίαν φορὰν ν' ἀναγγείλῃ, ὅτι ἐν περιπτώσει οἰουδήποτε κινήματος ἢ Ἀγγλία θέλει θεωρήσῃ ὑπεύθυνον τὴν βασιλείαν καὶ θέλει κάμῃ χρῆσιν περισταλικῶν μέτρων... »

Δὲν μ' ἐκπλήττει τὸ παράπαν ἡ ἀνθελληνικὴ αὕτη πολιτικὴ τοῦ ἀγγλικοῦ ἀνακτοβουλίου, ὑποσκάφαντος παντὶ τρόπῳ τὸν θρόνον τοῦ Ὀθωνος, ἐνεκα τῶν ἐθνικῶν αὐτοῦ ἐνεργειῶν, οὐδ' ἐξετάζω τὰ ἐλατήρια τῆς πολιτικῆς ταύτης. Ὅτι μὲ θλίβει εἶνε ἢ ἀπαισία ἐργασία τῶν ἐν Ἑλλάδι ὀλιγαρχικῶν, μὴ διστασάντων νὰ καταστῶσιν ἐν γνώσει ἢ ἀνεπιγνώτως ὄργανα τῶν ξένων πρὸς κορεσμόν τῆς φιλαρχίας αὐτῶν. Δὲν ἐδίστασαν νὰ προβῶσι μέγροι τῆς ἐκθρόνισεως τοῦ φιλοπάτριδος ἡγεμόνος, παρ' οὗ οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν τυχαρπίστων τούτων καὶ προσωπικῶς εἶχον εὐεργετηθῆ. Ἡ πολωνικὴ ὀλιγαρχία οὐδὲν ἔπρατε χειρῶν, ὁπότε συνεμάχῃ μετὰ τῶν ξένων ἐπὶ ζημίᾳ καὶ ἐπιβουλῇ τῶν τιμαλφεστάτων τῆς πατρίδος δικαίων καὶ συμφερόντων. Ἡ Πολωνία ἀπώλεσε τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ἀνεξαρτησίαν καὶ ἐνότητά. Τίς ἄρα μοῖρα ἐπιφυλάσσεται τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ, τοῦ ἐλευθέρου κράτους πολιτευομένου ἔκτοτε μετὰ τῆς αὐτῆς ἀσυνεσίας καὶ ἀβελτηρίας, τῶν δὲ ἡγετῶν αὐτοῦ μεριμνῶντων διὰ τὸ ἴδιον μᾶλλον ἢ τὸ γενικὸν συμφέρον ; . . .

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐξεδηλώθησαν ἔκτοτε ἐπα-

νειλημμένως. Κατὰ τὴν στιγμήν δὲ ταύτην, μετὰ τοιαύτας δοκιμασίας, χωρὶς γὰρ συνεισθῶμεν, χωρὶς γ' ἀλλάξωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ἡμῶν πολιτικὴν, ἢ κρίσις ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τὰ χεῖρω, εἰ καὶ ὁ κῶδων τῆς ἐπερχομένης ἐθνικῆς καταστροφῆς ἄσημέραι ἤγεῖ φοβερώτερον. Οὐδεὶς ἀφωπνίζεται ἐκ τῶν πέριξ ἡμῶν συμβαινόντων, πάντες διατελοῦσιν ἀφωσιωμένοι εἰς τὴν θεραπείαν τῶν ἑαυτῶν συμφερόντων μᾶλλον ἢ εἰς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον. Ἐν ὑπὸ τῆς μετὰ τὴν καθάρσει τοῦ Ὀθωνος ἐν ὀχλοβοῆ καθιδρουθεῖσα προσωρινὴ Κυβέρνησις, ἧς ἐδημοσίευσεν ἤδη ἀνωτέρω τὴν πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν προκήρυξιν, κατ' οὐσίαν ἦτο συνέχεια τῶν προηγουμένων κυβερνήσεων. Ἐκ τῶν αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦτιον ἀποτελουμένη ὀλιγαρχικῶν στοιχείων. Ἄλλ' ἡ ἀναρχία ὑπῆρξεν ἄμεσον ἀποτέλεσμα τῆς μεταβολῆς. Ἐν ὀνόματι τῆς συνταγματικῆς ἐλευθερίας τὰ ἀκάθαρτα στοιχεῖα, ἐρειδόμενα ἐπὶ τῆς προστασίας τῶν ἰσχυρῶν, κατὰ τὴν ὁμολογίαν ἀνωτέρου ἀξιωματικῶ, δρόσαντος ὑπὲρ τῆς τάξεως κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, ἠνέφρασαν τὰς θύρας τῶν φυλακῶν τοῦ κράτους, ἀπέλυσαν δὲ πάντας τοὺς ἐν αὐταῖς ἐγκαθεισμένους κακούργους, ὧν ἔνιοι ἐπεδόθησαν ἄμέσως εἰς τὸν ληστρικὸν βίον, ἢ περιουσία τῶν φίληςύχων πολιτῶν πολλαχοῦ τοῦ κράτους διηρπάζετο. Γενικὴ ἀτιμωρησία.

Ἡ νέα λαϊκὴ κυβέρνησις κατηνάλισκε πολὺτιμον χρόνον περὶ τὴν θεραπείαν τῶν προσωπικῶν συμφερόντων ἑαυτῆς καὶ τῶν φίλων. Ἡ λεηλασία τοῦ δημοσίου ταμείου ὑπῆρξε τὸ ὑψιστον τῶν δικαιωμάτων τῶν πρωτοστατῶν τῆς Ἐπαναστάσεως. Τίς ἐτόλμα γὰρ καταγγεῖλη αὐτοὺς παρεκτρεπομένους; Ἦσαν ἐν τῷ δικαίῳ αὐτῶν, τῷ δικαίῳ τῆς Ἐπαναστάσεως.

Ὁ Κοινοβουλευτισμὸς εἶχε ἠριαμβεύσει διὰ τῆς ἐξώσεως τοῦ βασιλέως. Ἡ δὲ ὑπὸ τὰς ἄνω ἐξηγημένας συνθήκας τῆς ἀνθαιρεσίας ἐκλεγείσα Ἐθνοσυνέλευσις, ἐπομένη τοῖς δόγμασι τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς, περὶ οὐδενὸς σοβαροῦ ἀντικειμένου ἐμερίμνησε. Διασπασθεῖσα εἰς πολιτικὰς ὀμάδας, προσλαβούσας κατὰ ζῆλον τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἦτις κακῶς ἀντεγρόφετο, τὴν ὀνομασίαν τῶν ὀ ρ ε ι ν ὦ ν καὶ π ε δ ι ν ὦ ν, οὐδὲν κατώρθου ἄξιον λόγου· τοῦναντίον προὐκάλεσε τὴν ἀναρχίαν, ἐξωθηθεῖσαν μέχρις ἐμφυλίων σπαραγμῶν. Ἡ δημοσία γνώμη τῆς Ἐυρώπης, ἢ εὐμενέστερον διατεθειμένη πρὸς τὸν Ἑλλητισμόν, ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῇ κρατούσῃ πολιτικῇ ἀκολασίᾳ, δι' ἣν κατηγγέλλετο ἀπαξίαν

τὸ ἑλληνικὸν γένος ὡς ἀδιοίκητον. Τὸ ἔθνος ἀπέτιε τὰς ἁμαρτίας καὶ τὰς παρεκτροπὰς τοῦ κράτους.

Ἡ Συνέλευσις ἠδιαφόρει. Τὰ κομματικὰ συμφέροντα ἀπερρόφησαν αὐτὴν ἐξ ὀλοκλήρου. Διοικήσεις, δημοσία ἀσφάλεια, δικαιοσύνη ἐξέλιπον, ἡ στρατιωτικὴ δύναμις διελύετο ἡμέρα τῆ ἡμέρα, χρεωκοπία πολιτικὴ. Τοιοῦτο τὸ ἀποτέλεσμα τῆς Ἐπαραστάσεως τοῦ Ὀκτωβρίου.

Ἐνῶ ταῦτα συνέβαινον ἐν τῷ ἑλευθέρῳ κράτει, τὸ βρετανικὸν ἀνακτοβούλιον περιῆγεν ἀνὰ τὴν Εὐρώπην, γελωτοποιηθὲν πλέον, τὸ ἑλληνικὸν στέμμα. Φεῦ ! εἶχεν ἀπολέσῃ τὴν αἴγλην αὐτοῦ. Ἐπι δὲ μᾶλλον, διότι ἐζητοῦντο παρὰ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς βαρύντατοι ἴσσοι πρὸς ἀποδοχὴν.

Ἄλλ' εἶνε ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ λεπτομερέστερον τὸ ἔργον τῆς Συνελεύσεως ἐκείνης, ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἑξωτερικὴ αὐτῆς πολιτικὴ.

Τοῦτο γενήσεται ἐν προσεχέσῃ ἡμέρῃ.

ΣΤ'.

7 Νοεμβρίου 1905

Ἐκ τῆς μελέτης τῆς ἱστορίας μαρτυρεῖται, ὅτι δυσχερέστατον τυγχάνει, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, νὰ ληφθῇ γενναία καὶ λελογισμένη ἀπόφασις ἀπὸ τῶν κόλπων πολυμελοῦς ὁμηγύρευς, ὅσον καὶ δὲν διαχωρίζωσιν αὐτὴν ποικίλαι γνώμαι, ἀντίθετοι ῥοπαί, κοινωνικὰ πάθη, κομματικὰ συμφέροντα. Δὲν εἶνε εὐκόλος ἡ συνεννόησις μεταξὺ ἑκατοντάδων προσώπων, μὴ συνδεομένων ἀλλήλοις διὰ τῆς αὐτῆς πολιτικῆς πίστεως. Ἡ ἐλαχίστη αἰτία προκαλεῖ ἐρεθισμόν, ὑποψίας, συγκρούσεις, ἐπερχομένης ἐπὶ τέλος τῆς διασπάσεως. Δὲν προτιοσιαιεῖ, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὁ ὀρθὸς λόγος, ἀλλ' οἱ ἐπιτήδευοι καὶ τολμηροὶ καθηγεμόνες τῶν πολιτικῶν ὁμίλων, εἰς ἃς τυγχάνουσι κατατεταμημένοι αἱ ἐν ταῖς τοιαύταις Συνελεύσεσιν ὁμάδες. Αἱ ἀποφάσεις λαμβάνονται κατ' ὁποσολήν, διὰ ψυχολογικοῦ καταναγκασμοῦ. Ἐκαστον τῶν μελῶν, τῶν ἀποτελούντων τὴν Συνέλευσιν, σκέπτεται συνήθως ὀρθότερον καὶ λογικώτερον.

Παῖον ἔσται τὸ ἔργον τοιοῦτου πολιτικοῦ ὁμίλου, ἐν ᾧ διευθύνουσιν οἱ νευρικοὶ, οἱ εὐφράταστοι, οἱ τολμηροὶ φατριασταί, τῶν λοιπῶν παρακολουθούντων ἀσυνειδήτως καὶ ἀκρίτως ; Ἡ μοιροτέρα ἰδέα θὰ ἐξελεθῇ

ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ πολιτικοῦ τούτου Δεβιάθαν, πρὸ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ἐδίσταζον νὰ ἐρεθριάσωσι τὰ πλεῖστα τῶν μελῶν τοῦ δμίλου, εὐθὺς ὡς παρήρχοντο αἱ πρῶται ἐκ τῆς ὑποβολῆς συγκινήσεις καὶ αἱ πρῶται ἐντυπώσεις.

Παραλείπων τὰς πλείστας τῶν παλαιότερων ἐν τῇ νεωτέρῃ Εὐρώπῃ Συνελεύσεων, περιορίζομαι μόνον νὰ ὑπομνήσω τὰς γαλλικὰς Συνελεύσεις κατὰ τὸν δέκατον ὄγδοον καὶ δέκατον ἔνατον αἰῶνα, ὡς καὶ τὴν ἐν Φραιγκφορτίῳ παγγερμανικὴν Συνέλευσιν τοῦ 1848. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νευρικοῦ ἐρεθισμοῦ, μεθ' οὗ διεξήγοντο αἱ συζητήσεις, οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐτελέσθη, ἐπῆλθε δὲ μετ' ἐλάχιστον χρόνον ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ ἀποτυχία.

Ἡ συνέπεις τῆς πολιτικῆς μεταβολῆς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1862 συνελθούσα ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις ἀπετελεῖτο, δύνатаί τις εἰπεῖν, ἐξ ἀντιπροσώπων τοῦ τε ἐλευθέρου καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἑλληνικοῦ κόσμου. Δὲν ἀπέστειλαν ἀντιπροσώπους μόνον αἱ ἐπαρχίαι τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλ' ἰδιαιτέρως ἐξέλεξαν καὶ οἱ ἐν αὐτῷ ἐγκατεστημένοι ὁμογενεῖς ἐκ τῶν ἀλυτρώτων ἑλληνικῶν χωρῶν, ὡς καὶ οἱ ἐν ταῖς διαφόροις προξενικαῖς περιουρείαις παρεπιδημοῦντες Ἕλληνες πολῖται. Οὕτως ἡ Συνέλευσις ἦτο πράγματι πανελλήμιος. Γενναία προᾶξις βεβαίως τῆς προσωρινῆς Κυβερνήσεως, τῆς διαδεχθείσης τὸν Ὀθωνα. Πάντες ἀνέμενον κρείττονα ἀντιληπτῶν τῶν ἐθνικῶν πραγμάτων ἐκ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ συνεντεύξεως καὶ ἐργασίας ὁμογενῶν, ἀντιπροσωπευόντων ἐμμέσως τοῦλάχιστον ὅλοκληρον τὸ ἑλληνικὸν γένος. Ὑπετίθετο, ὅτι ὁ πολιτικὸς καὶ ἐθνικὸς αὐτῶν ὀρίζων θὰ ἦτο εὐρύτερος, ὅτι δὲν θὰ ὑφίσταντο τὴν ἐπιρροὴν τοῦ πολιτικοῦ περιέχοντος τῆς ἑλληνικῆς πρωτεύουσης. Δυστυχῶς ἐλάχιστοι προσῆλθον ἐκ τῶν ἔξω ὁμογενῶν. Οἱ πλεῖστοι ἐξελέγησαν ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένων. Καὶ οὕτω τὸ μασματικὸν πολιτικὸν περιέχον τῆς πρωτεύουσης ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς Συνελεύσεως, ἀδυνατούσης νὰ σκεφθῆ γενναιότερον καὶ γενικώτερον, προκειμένου περὶ διακανονισμοῦ τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ μέλλοντος τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις αὕτη ἐξεπροσώπει τὰ προσωπικὰ καὶ πολιτικὰ πάθη ὀλίγων φιλοδόξων καὶ μικροραδιούργων, οἵτινες ἀκαταλογίστως εἶχον προκαλέσῃ τὴν ἔξωσιν τοῦ πρώτου βασιλέως, παρασύραντες εἰς τοῦτο τὴν εὐδέξατον ἀκαδημαϊκὴν νεότητα, τοὺς ἀπείρους ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ καὶ οὐ συμ-

κρὸν μέρος τῶν ἔξω τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἐγκαταβιούντων ὁμογενῶν.

Ἡ Συνέλευσις παρηκολούθησε τὰ πιάθη καὶ τὰ συμφέροντα τῶν φρατριῶν. Ἡ διοίκησις, ἡ δικαιοσύνη ἐξετροχιάσθησαν· ἡ δημοσία ἀσφάλεια ὑφίστατο κατ' ὄνομα μόνον. Τὰ κακοποιὰ στοιχεῖα ἀπεθρασύνθησαν. Οἱ λησταὶ ἔστησαν τὰ λημέρια τῶν εἰς τὰ πρόθυρα τῶν Ἀθηναίων, πολλὰκις προσφέροντες τὴν συνδρομὴν αὐτῶν εἰς τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ ἀνταγωνιζόμενον πολιτικὸν κόμμα. Ὑπὸ τρόμου κατελήφθησαν τὰ φιλειργηνικὰ στοιχεῖα τῶν πρωτευουσῶν πόλεων τοῦ Κράτους. Ἡρξάτο μετ' ὀλίγον ἐκδηλουμένη ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἐπάνοδον τοῦ ἐκδιωχθέντος βασιλέως καὶ συνωμοσία ἐξυφάνθη πρὸς τοῦτο. Εἰκότως, διότι ἡ διοίκησις τῶν ἐλευθερωτῶν τῆς πατρίδος ἦτο κατωτέρα τῆς ἐπὶ Ὀθωνος διοικήσεως. Τὸ δημόσιον χρῆμα δὲν ἐσπαταλᾶτο μετὰ περισσῆς ἀσπλαγχνίας ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως, οὗ ἡ παροιμιώδης φειδὼ ἠρξάτο ἤδη κατανοουμένη καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν τέως δυσμενῶς πρὸς αὐτὸν διατεθειμένων. Ἀλλ' ὁ Ὀθων ἦτο γενναῖος καὶ μεγάλου ψυχος. Ἐξωσθεὶς ἅπαξ ἐκ τοῦ ἐλληνικοῦ ἐδάφους, ἐγκαταλιπὼν αὐτὸ πρὸς ἀποφυγὴν ἐμφυλίων σπαραγμῶν, δὲν ἐνόει νὰ ἐπανέλθῃ διὰ συνωμοσίας. Ἐὰν τὸ ἔθνος μετεμέλετο καὶ ἀνεκίλει αὐτὸν ἐκ τῆς ἐξουσίας, ἠδύνατο ἴσως νὰ ἐπανέλθῃ. Ἀλλ' ἀπέκρουε βεβαίως τοιαύτην ἐπάνοδον, μὴ προσήκουσαν ἡγεμόνι, ὅστις πρὸ τριακονταετίας μόνις ἐπάτει τὸ ἐλληνικὸν ἔδαφος, ὡς ὁ παρὰ κλητὸς τῶν ἀπὸ αἰώνων ἐθνικῶν προσδοκιῶν καὶ ἐλπίδων.

Ἀνέγνων ἐν τινι βιογραφίᾳ τοῦ Ὀθωνος, ὅτι κατὰ τὰς θλιβερὰς ἐκεῖνας ἡμέρας τῆς κυριαρχίας τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως, ὅποτε σωρεῖα ὑπαξιωματικῶν προήχθη εἰς ἀνθυπασπιστὰς, μέλλοντας ἀναμφιβόλως ταγματάρχας καὶ συνταγματάρχας, ὁ ἐκπιωτος βασιλεὺς, διαμένων ἤδη ἐν Μονάχῳ, κατελήφθη ἐκ βαθυτάτης θλίψεως ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ γεγονότος τούτου, κλονίζοντος ἐκ βάθρων τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν καὶ τάξιν. Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τὸν παρ' αὐτῷ παριστάμενον Ἕλληνα στρατηγόν, ἐπεφώνει : « Καὶ πῶς θὰ οἰκονομηθῶσι τῶρα ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀνθυπασπισταὶ ; Πόθεν θὰ πληρωθῶσι ; Ποία πειθαρχία θὰ ὑπάρξῃ ἐν τῷ στρατεύματι ἐξ ἀνθυπασπιστῶν τοιαύτης ἐπαναστατικῆς προελεύσεως ; ... » Ὁ αὐτοῦ βασιλεὺς δὲν εἶχε λάβῃ γνῶσιν ἐτέρου γεγονότος τῷ καιρῷ ἐκείνῳ· δηλαδή τοῦ προβιβασμοῦ λοχίου εἰς ἀνθυπασπιστὴν, δι' ἄλλο κατόρθωμα—διὰ τὴν ἐπιτηδειότητα, μετ' ἧς ἐξε-

πρωμίτισε φιάλην κάμπαριτου ἐν τινι ζαχαροπλαστείῳ, οὗ δ' ὑπηρέτης ἐδείκνυτο ἀδέξιός. Ὁ διατάξας τὸν κάμπαριτην ἦτο ὁ πρῶτος ἐπὶ τῆς Μεταπολιτεύσεως ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, ὁ καὶ αὐθωρεὶ ἀνταμείρας τὴν γενναίαν προᾶξιν τοῦ λοχίου, ἀκολούθου αὐτοῦ κατὰ τὴν στιγμήν ἐκείνην.

Καθ' ἐκείστην παρόμοια πραξικοπήματα ἐτελοῦντο ἐν τῷ στρατῷ. Διοικητῆς τάγματος, ἀποτελουμένου ἐξ ὑπερχιλίων ἀνδρῶν, εἶχε διορισθῆ ὑπὸ τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἀνθυπολοχαγός, ὑποδιοικητῆς δὲ ἀνθυπασπιστῆς — ἐπαναστατικῷ δικαιώματι. Πολλάκις ἐν τούτοις ἡ διοίκησις τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων ἠρπάζετο ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ ἀνετίθετο εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνον τὸν εὐνοούμενον, ὅστις θὰ ἐχρησμέυε κατάλληλον ὄργανον τῶν ὀρέξεων τοῦ σώματος.

Τῇ κρατούσῃ ὀλιγαρχίᾳ προσετέθη ἡ στρατοκρατία. Οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐκείνῃ παρεδρευόντων πληρεξουσίων ἦσαν στρατιωτικοί, εἰσελθόντες ἐν αὐτῇ ἐπαναστατικῷ δικαιώματι. Δὲν ἔχει τις ἢ νὰ φυλλομετρήσῃ τὰ στενογραφημένα πρακτικὰ τῆς « Ἐφημερίδος τῆς Συνελεύσεως, » διὰ νὰ λάβῃ γνώσιν τῶν ἐν αὐτῇ συμβαινόντων ἐκτροπῶν. Διεξήγοντο συζητήσεις μετὰ περισσῆς σοβαρότητος μεταξὺ τούτου τοῦ ἐγκρίτου νομοδιδασκάλου καὶ ἐκείνου τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Πολλάκις ὁ τελευταῖος οὗτος δὲν ἐδίσταζε νὰ δόσῃ διδάγματα ἐν πολιτικοῖς ἢ νομικοῖς ζητήμασιν εἰς τὸν ταλαίπωρον καθηγητὴν καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα νὰ ἐγκρίνῃ ἢ πλειονοψηφία τῆς Συνελεύσεως. Δὲν εὔρε χάριν ἐν αὐτῇ τὸ Πανεπιστήμιον, καθ' ἣν στιγμήν συνετάσσετο ὁ νέος θεμελιώδης Χάρτης τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἡ σοφία τῶν ἀνθυπολοχαγῶν ἐθεωρήθη ὑπερέτερα τῆς τῶν Ἀρεοπαγιτῶν καὶ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Ἡ Συνέλευσις ἐστρατοκρατεῖτο. Οὐαὶ εἰς τὸν τολμῶντα νὰ ἐκφράσῃ ἐναντίαν γνώμην τῆς ἐπικρατούσης, οἷα ὑπεστηρίζετο καὶ ὑπερησπίζετο ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ στρατιωτικῶν! Ὑπὸ τὴν ὑποβολὴν τῶν ἰσχυροσῶν θεωριῶν καὶ οἱ σωφρονέστεροι τῶν ἐν τῇ Συνελεύσει παρεδρευόντων πληρεξουσίων ἀναγκάζονται νὰ ὑποχωρήσωσιν. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐθεωρήθη ἐπιτετραμμένον τὸ πολιτεύεσθαι εἰς τὸν στρατιωτικόν, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἀνθυπολοχαγόν.

Ποῖα ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς θεωρίας ταύτης, ἥτις εἰ καὶ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων, κρατεῖ μέχρι τῆς σήμερον; Ὁ στρατὸς ὀλιγοκρήθη ἢ στρατιω-

τικὴ ἀρετὴ κατεφρονήθη. Τοῦ στρατοῦ ἐπιδοθέντος εἰς τὴν πολιτικὴν, τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ ὑπὲρ στρατιωτικῆς συντάξεως καὶ ὀργανώσεως ἐγκατελείφθη. Μετὰ τινὰς δεκαετηρίδας νέον πραξικόπημα ἐτελεῖτο κατὰ τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας καὶ ἀξιοπρεπείας· ἀντιέθησαν εἰς τοὺς ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ τὰ ἀστυνομικὰ καθήκοντα! Πλήρης ἐγκατάλειψις τοῦ ἔθνικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ. Καὶ σήμερον λαός, ἔχων ἔντιμον καὶ ἔνδοξον στρατιωτικὴν ἱστορίαν, κινδυνεύει ν' ἀπολέσῃ αὐτήν, ἂν δὲν τὴν ἀπόλεσεν ἐν ἔτει 1897. Ἦτο φυσικὸν ἐπηκολούθημα τῆς περὶ στρατοῦ ἀντιλήψεως τῶν πρωτοστατησάντων ἐν τῇ πολιτικῇ μεταβολῇ τοῦ Ὀκτωβρίου 1862.

Καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἡ ἐλαχίστη μομφὴ καὶ κατάκρισις τοῦ πολιτικοῦ ἔργου τῆς Συνελεύσεως ταύτης, ἦρκει μόνον ἡ στρατιωτικὴ αὐτῆς πολιτικὴ πρὸς ἀμείλικτον καταδίκην. Δὲν ὑπάρχουσιν ἐλαφρυντικά περιστασίσεις. Ἐπὶ Ὀθωνος ὁ στρατὸς ἦτο ἱκανῶς ὀργανωμένος καὶ συντεταγμένος. Ὑψίστατο ἀκμαῖον τὸ στρατιωτικὸν φρόνημα. Σήμερον ; Ἄντ' ἐμοῦ ἄς ἀποκριθῶσι τὰ γεγονότα.

Ζ'.

14 Νοεμβρίου 1905

Λιηγεῖται ἱστορικὸς τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτι καθ' ἣν ἐποχὴν συνήρχοντο ἐν Ἐπιδαύρῳ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν ἐξεγερθεῖσων ἐπαρχιῶν πρὸς σύνταξιν πολιτεύματος, ὅσον τὸ δυνατὸν πληροῦντος τοὺς πόθους τοῦ κατὰ τῆς τυραννίας ἐξαναστάντος λαοῦ, «συνῆλθον οὗτοι, οὐδὲν ὄρισμένον σχέδιον, οὐδεμίαν καθαρὰν ἰδέαν ἔχοντες περὶ πολιτεύματος. Καὶ ἀληθῶς μὲν ἐπεπόθουν βασιλέα, ἀλλὰ μέχρι τῆς εὐρέσεως βασιλέως, πῶς ἔπρεπε νὰ κυβερνηθῇ ἡ Ἑλλάς ;

» Ἰταλὸς τις ἐκ τῶν προσφύγων, Βικέντιος Γάλλινας τὸ ὄνομα, ἀνὴρ λόγιος, ἔσωσε τοὺς νομοθέτας ἀπὸ τῆς ἀμηχανίας, αὐτοσχεδιῶσας Σύνταγμα, ὃ περ ἐνεκολπώθησαν τοσοῦτ' ἀπροθυμότερον οἱ πληρεξούσιοι, ὅσῳ, καθιεροῦν τὴν περισπούδαστον αὐτοῖς ἰσότητά, ἦνοιγε τὰς πύλας τῆς ἐξουσίας πρὸς πάντας τοὺς Ἕλληνας, ἅμα δὲ καὶ ἐθεράπευε τὴν πατροπαράδοτον ἐκείνην ἀντιζήλιαν, ἣτις καὶ εἰς ἀγνώμονα καὶ ἐπιβλαβὴ τῇ πολιτείᾳ καταδρομὴν παρεξετροπέετο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις.

Καὶ τοῦτο σχεδὸν ἐγκριθέν, ἀνεκηρύχθη Νόμος ὁργανικὸς τοῦ ἔτι ἀνεπαρκτοῦ κράτους.»¹ Ὁ φιλόπατρις συγγραφεὺς, οἰκτείρων τὸ πολιτικὸν τοῦτο πραξικόπημα, δι' οὗ διοργανοῦτο τὸ ἀνύπαρκτον κράτος κατὰ τὰς συγχρόνους πολιτικὰς θεωρίας, αἵτινες οὐδαμοῦ ἀλλαγῶν τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑθνότητος ἔσχον πραγμάτωσιν καὶ δι' οὗ διηροῦτο ἡ πολιτικὴ ἐξουσία «εἰς βουλευτικὴν, ἐκτελεστικὴν καὶ δικαστικὴν,» πρὸ τῆς κρατοῦσης καχυποψίας μεταξὺ τῶν κυρωσάντων τὸ πολίτευμα, πρὸ τῶν τοπικῶν αὐτῶν συγκρούσεων καὶ ἀντιπαθειῶν, πρὸ τοῦ βδελύγματος τῆς ἀναρχίας, πρὸ τοῦ «πρώτου κρημνοῦ, εἰς ᾧ ἀπώθησαν τὸν κλεινὸν ἀγῶνα ἢ φιλαρχία καὶ ἢ ἰδιοτέλεια», ἐπιπροσθέτει μετὰ περισσοῦ ἀλγους τὰ ἐπόμενα : «Ἐως τότε, ἄνευ κεντρικῆς κυβερνήσεως καὶ ἄνευ ὁργανικοῦ νόμου ἐπρόχθησαν πολλὰ καὶ μεγάλα· συνεκροτήθη στρατός, ἐξωπλίσθη στόλος, ἐκυριεύθησαν φρούρια, ἐπυροπολήθησαν ἡλοῖα, κατετροπώθησαν πολυάριθμοι δυνάμεις, καὶ οἱ χθῆρες δοῦλοι ἀνέπρωσαν ἑαυτοὺς εἰς ἔθνος· ταῦτα δὲ πάντα ἄνευ πόρων καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ· ἕως τότε καὶ κυβερνήσεων καὶ συνταγμάτων τύπον ἐπέιχον ἢ φιλοπατρία καὶ ὁ ἐνθουσιασμός, ἀπὸ τοῦδε ὅμως ἢ ἔρις καὶ ἢ ἰδιοτέλεια δεικνύουσι κινδύνους καὶ καταστροφάς.»²

Ἐπερτεσσαρακονταετία χωρίζει τὴν περίοδον τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας ἐν Ἀθήναις Ἑθνοσυνελεύσεως. Ἀπὸ τῶν ἡρωϊκῶν ἐκείνων ἡμερῶν τῶν πρώτων χρόνων τῆς παλιγγενεσίας ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔσχε πολλὰ παθήματα, ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς αὐτῆς ἀσυνταξίας καὶ κουφότητος· ἀλλ' ὥς μὴ ὄφελε, τὰ παθήματα δὲν ἐγένοντο μαθήματα. Μὴ στέργουσα τὰ διορθώσῃ τὸν χαρακτῆρα αὐτῆς, διαφθαρέντα ἐκ τῶν ἐπηρειῶν μακρῶς καὶ φανλοτύτης δουλείας, ἐζήτησεν ἐκάστοτε, ἅμα τῇ πρώτῃ ἐθνικῇ δυσχερείᾳ, τὴν σωτηρίαν αὐτῆς ἐκ τῆς μεταρρυθμίσεως καὶ μεταβολῆς τῶν θεσμῶν. Ἐν τούτοις ἐφρόνει, ὅτι ἔκειτο τὸ κακόν, οὐχὶ δὲ ἐν τῇ διαφθορᾷ τοῦ χαρακτῆρος. Ἐζητεῖτο τὸ ἀπολύτως τέλειον πολίτευμα, χωρὶς τὰ γείνη σκέψις, ὅτι τοῦ ἀρίστου πολιτεύματος προἰποτίθεται ἀείποτε τὸ πολιτικὸν ἦθος, ὁ χαρακτῆρ. «Τὸ δὲ βέλτιον ἦθος βελτίονος αἰτίον πολιτείας», ἔλεγεν ὁ ἀπαράμιλλος πολιτικὸς φυσιοδίφης, ὁ Ἀριστοτέλης. Πῶς εἶνε δυνατόν τὰ δημιουργηθῆναι καὶ εὐδοκί-

1 Ν. Δραγοῦμη Ἱστορικαὶ Ἀναμνήσεις.

μήση συντεταγμένη, εὐκοσμος πολιτεία, ἐλλειπόντων τῶν καταλλήλων πρὸς τοῦτο στοιχείων ; Ὡς ἦ ἐν Ἐπιδαύρῳ, οὕτω καὶ ἦ ἐν Ἀθήναις Συνέλευσις ἀπελείπετο τῆς συνθετικῆς αὐτῆς ἀποστολῆς, ἔστερεῖτο ὑπὸ πᾶσαν ἐποψίαν τῶν δυνάμεων ἐκείνων, δι' ὧν ἔμελλε νὰ συνταχθῇ τὸ νέον πολίτευμα, σύμφωνον πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ὁ Μεγαλοπόλιτης Πολύβιος, φιλοσοφῶν περὶ τῶν πολιτειῶν, ἔλεγεν, ἐν τῇ διακρινούσῃ αὐτὸν περινοίᾳ καὶ πείρᾳ, ὅτι δὲν εἶνε τυχαῖόν τι ἡ πολιτικὴ σύνταξις καὶ ὁργάνωσις. «Μεγίστην δ' αἰτίαν ἡγητέον ἐν ἅπαντι πράγματι καὶ πρὸς ἐπιτυχίαν καὶ τοῦναντίον τὴν τῆς πολιτείας σύστασιν». Ἀληθῶς τὸ πολίτευμα εἶνε ἔργον τοῦ χρόνου μᾶλλον ἢ τῆς ἐπιστήμης· εἶνε δημιούργημα τοῦ λαοῦ, οὐχὶ δὲ τοῦ νομοθέτου, ὅστις εἶνε ὁ ἐρμηνεὺς τῆς λαϊκῆς συνειδήσεως. Τὸ τοιοῦτο, πιστούμενον ὑπὸ τῆς ἱστορίας, παρεῖδον δυστυχῶς καὶ ἄλλοι λαοί, θεικώτεροι ἡμῶν καὶ ἐμπειρότεροι· καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἀποτυχία πλείστων νεωτέρων πολιτικῶν συνταγμάτων, λογικῶν μὲν ἴσως καὶ ὀρθῶν, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν φρόσιν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀλλ' ἥκιστα δυναμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν σοβαρὰν τῆς πολιτείας σύστασιν. Τὸ ἑλληνικὸν πολίτευμα ἔδει νὰ συνταχθῇ συμφώνως πρὸς τὸν ἐθνικὸν ἑλληνικὸν χαρακτήρα, λαμβανομένων ὑπ' ὄψει τῶν ἰδεωδῶν καὶ τῆς καταστάσεως, οὐ μόνον τοῦ ἐλευθέρου λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀλυτρώτου ἔθνους. Καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον παρήδρευον ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει ἐκείνῃ ἀντιπρόσωποι οὐ μόνον τοῦ λαοῦ τῆς ἐλευθέρου χώρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἔξω Ἑλληνισμοῦ ἀπεσταλμένοι. Ἀλλ' ἡ συνέλευσις πρὸς οὐδὲν ἐκ τῶν δεδομένων τούτων ἀπέβλεψε. Συνῆλθεν ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ ἐλευθέρου κράτους ἄνευ σχεδίου, ἄνευ ὀρισμένου προγράμματος—νὰ καταρτίσῃ πολιτικὸν Σύνταγμα.

Ἀλλὰ ἄορί γε εἶχε σκεφθῆ, ἢ ἠδύνατο νὰ πράξῃ τοῦτο ἐν ψυχικῇ γαλήνῃ, ὅπως εἶχον τὰ πράγματα κατὰ τὰς θυελλώδεις ἐκείνας ἡμέρας, αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν ἄσκοπον Μεταπολίτευσιν τοῦ Ὀκτωβρίου ; Εἶχε μελετήσῃ τὸ πρόγραμμα τῆς πολιτικῆς συντάξεως καὶ εἶχε τὴν ἱκανότητα, ὥς ἐκ τῶν προσώπων, ἅτινα ἐπρωτοστάτουν ἐν τῇ ἐπελθούσῃ μεταβολῇ, νὰ χορηγήσῃ τὸν προσήκοντα πολιτικὸν χάρτην εἰς τὸν ἐλεύθερον ἑλληνικὸν λαόν, χάρτην οὐ μόνον δυνάμενον ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν, τὴν εὐημερίαν ἐν τῷ ἀριστουστάτῳ κράτει, ἀλλὰ καὶ νὰ καταστήσῃ τὸ κράτος τοῦτο ἱκανὸν νὰ ἐκτελέσῃ

τὴν ἱστορικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν, νὰ τεθῆ διὰ τῆς πραγματικῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἀλυτρώτων Ἑλλήνων, νὰ ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς περιοίκους λαοὺς, νὰ προσεταιρισθῇ αὐτοὺς ἐν τῷ ἐκπολιτιστικῷ ἔργῳ τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ ἀνὰ τὴν Χερσόνησον τοῦ Αἴμου, ἐπὶ τέλους ν' ἀποδείξῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι ἡ πολιτικὴ ἀποκατάστασις τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου δὲν ὑπῆρξεν ἀτυχὲς ἔργον τῆς εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς φαντασιούργημα, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου συνετέλεσαν, ἵνα μεταχειρισθῶ τὴν πολυθρόλητον ρῆσιν τοῦ Λαμαρτίνου, οἱ ποιηταὶ Βύρων καὶ Σατωβριάνδος ;

Δὲν εἶνε ἄγνωστον βεβαίως, ὅτι ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἤρξατο διαδιδόμενῃ ἐν Εὐρώπῃ ἡ γνώμη, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος ἀπέτυχε. Δὲν σκοπῶ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ συζητήσω, ν' ἀποκρούσω, ἢ νὰ ἐπιδοκιμάσω τὴν θλιβερὰν ταύτην γνώμην. Ἀναφέρω ἐν γεγονός.

Σήμερον οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐν Εὐρώπῃ, θαυμάζοντες τὴν ποικιλότροπον ἔντασιν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐν τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ, ὡς καὶ πανταχοῦ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν διασποράς, θλίβονται ἐγκαρδίως, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος δὲν ἐπετέλεσε θετικώτερον τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ ἀποστολὴν. Ὁ Ἑλληνισμός, ἐπιφωνοῦσιν, εὐδοκιμεῖ ὡς ἔθνος, ἀλλ' ἀποτυγχάνει ὡς κράτος.

Τοιαύτῃ εἶνε ἡ ἐτυμηγορία πλείστων, καὶ ἐκ τῶν καλλίστων ἡμῶν φίλων καὶ συνηγόρων.

Οἱ ἐπίλεκτοι τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ 1862, ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ ἀπόρρητα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τῶν ἔθνῶν. Ἐνόμιζον οἱ ταλαίπωροι, ὅτι μεταγράφοντες τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τὸ πολιτικὸν κατασκευάσμα, τὸ ἀγγλικόν, τὸ βελγικόν, ἐπλήρουν τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν. Ἐν τῇ σκέψει ταύτῃ ἔκειτο ἡ ἀποτυχία τοῦ πολιτικοῦ κατασκευάσματος, τὸ ὁποῖον ἐδωροφορήθη εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ. Ἀντὶ τῆς πολιτικῆς ἐνότητος, τῆς ἐπιβεβλημένης ὑπὸ τῶν ἱστορικῶν περιστάσεων, ἐν αἷς διετέλει τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ἐνεκαινίσθη διὰ τοῦ συνταγματικοῦ χάρτου ὁ ἀπόλυτος Κοινοβουλευτισμός, οἷον ἐνόουν αὐτὸν τὰ ἐν τῇ Συνελεύσει πρωτοστατοῦντα ὀλιγαρχικὰ στοιχεῖα, ἐπικουρον ἔχοντα εὐέξαπτον, ἀλλ' ἐστειρημένην πρακτικοῦ πνεύματος νέαν γενεάν. Δεινὸν εἰπεῖν. Καθ' ἡν στιγμὴν, κατόπιν ἀτελευτήτων συζητήσεων, ἐψηφίζοντο αἱ διατάξεις τοῦ Πολιτεύματος, τὸ Πόλιτευμα τοῦτο παρεβιάζετο ἐν τῇ πραγματικότητι

ὑπ' αὐτῶν τῶν συντακτῶν αὐτοῦ. Εἰς τὸ σύνολον, εἰς τὴν πολιτείαν, ὑποκαθίστατο τὸ κόμμα μὲ ὅλα αὐτοῦ τὰ πάθη, τὰ συμφέροντα, τὰς ἀξιώσεις. Ἡ κομματικὴ παμβασιλεία, ὑψοῦσα τὴν κοινοβουλευτικὴν σημαίαν, ἠδύνατο μὲν νὰ παραπλανᾷ τοὺς ἀπλουστέρους, ἐπικαλουμένη διὰ κενῶν, ἄνευ σημασίας φράσεων, μεγάλας ἰδέας καὶ δόγματα, ἀλλ' ἐν τῇ πραγματικότητι ἐπέβαλλεν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καθεστῶς ἐστερημένοι πάσης σοβαρότητος. Εἰς τὴν βασιλικὴν δύναμιν ὑποκαθίστα τὴν ἰδίαν αὐτῆς φρατσιαστικὴν βουλμίαν. Ὁ βασιλεὺς βασιλεύει, ἀλλὰ δὲν κυβερνᾷ. Ὁ βασιλεὺς, διὰ νὰ εἶνε ἄξιος τοῦ συνταγματικοῦ αὐτοῦ προορισμοῦ, πρέπει νὰ καταστῇ γραφομηχανή, ἄνευ ἰδίας θελήσεως, ἄνευ ἐνεργείας. Ὁ ἐπικούρειος θεὸς τοῦ Σχλοπεγγάου ἐπρεπε νὰ εἶνε ὁ βασιλεὺς τοῦ ἑλληνικοῦ Συντάγματος. Βασιλεὺς φαίνεαντ, μηδεμίαν ἐπιτελῶν πραγματικὴν πολιτικὴν λειτουργίαν, ἐκτὸς ταπεινοτέρων τινῶν λειτουργιῶν, ἃς ἠϋδόκει νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς αὐτὸν ἢ θριαμβεύουσα ὀλιγαρχία.

Τοιαῦται ἰδέαι ἐκυκλοφόρουν ἐν τῇ τελευταίᾳ Ἐθνοσιλεύσει.

Ἄλλ' ἡ ἱστορικὴ ἰδέα τοῦ κατόπιν αἰῶνων ἱστορικῆς ἀφανείας ἀναβιώσαντος Ἑλληνισμοῦ διάφορα ἀποτελέσματα προσεδόκα παρὰ τῆς Ἐθνοσυλεύσεως ἐκείνης. Τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνέμενε νὰ προσβλέψῃ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου τὸν στρατηλάτην τῶν προαιωνίων ἐλπίδων· νὰ ἴδῃ τὸ ἑλληνικὸν κράτος στρατιωτικῶς συντεταγμένον, ἄξιον γ' ἀναλάβῃ τὴν ἐθνικὴν ἡγεμονίαν. Ἀντὶ τούτου ἀντελήφθη ἰσχυροτέραν μὲν τὴν ὀλιγαρχίαν, ἀσθενεστέραν δὲ τὴν κεντρικὴν ἐξουσίαν, διὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωπούμενην ἐν ταῖς δημιουργικαῖς περιόδοις τοῦ βίου τῶν λαῶν. Κατενόει ὁ φιλόσοφος παρατηρητῆς τῶν ἐν τῇ Ἐθνοσυνελεύσει διαδραματιζομένων ἐκτροπῶν, ὅτι διὰ τοῦ μέλλοντος πολιτεύματος ἔμελλε νὰ ἐγκαινισθῇ ἀδιάλλακτος ἀγὼν μεταξὺ βασιλείας καὶ ὀλιγαρχίας, ἐν τῷ ὁποίῳ, διὰ τοὺς γινώσκοντας τὰ ἀπὸ πεντηκονταετίας συμβαίνοντα ἐν τῇ πολιτικῇ ἐξελίξει τοῦ ἐλευθέρου κράτους, ἔμελλε κατ' ἀνάγκην νὰ ἐκμηδενισθῇ ἡ κεντρικὴ, ἡ συνθετικὴ δύναμις, ἥτις ἐκπροσωπεῖται ὑπὸ τοῦ παράγοντος τῆς βασιλείας.

Τοῦτο ἐσήμαιεν ἐν τῇ σκέψει τῶν πρωτοστατούντων ἐν τῇ Συνελεύσει τὴν ἀπόλυτον καὶ ἀνεξέλεγκτον ἐπικράτησιν τῆς κοινοβουλευτικῆς ἰδέας,